

BŐHM KORNÉL

KARAKTERGYILKOSSÁG

BŐHM KORNÉL

KARAKTERGYILKOSSÁG

LEJÁRATÁS A GÚNYNÉVTŐL AZ ÁLHÍRIG

Copyright © Bóhm Kornél, 2021

Szerkesztette: Illényi Balázs

Borítóterv: Marabu
Borítóadaptáció: Sólyom Melinda
Belső illusztrációkat készítette: Marabu
A szerző fotója: Reviczky Zsolt

HVG Könyvek, Budapest, 2021
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Krausz Veronika
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-565-169-6

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképezési úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

„Ha majmot rejtegetsz a paplanod alatt,
mocerogni fog és kidudorodik.”

DÉL-AFRIKAI KÖZMONDÁS

„Nincs semmi elrejtve,
ami nyilvánosságra ne kerülne,
s titok, ami ki ne tudódna.
Amit sötétben mondtok,
világos nappal hallják majd,
és amit a zárt falak közt fülbe súgtok,
azt a háztetőkről fogják hirdetni.”

LUKÁCS 12, 2-3

TARTALOM

Előszó	9
1. Nevezzük nevén!	17
Mit hívunk karaktergyilkosságnak?	
2. Nincs hely a nap alatt	37
A negatív kampány	
3. Végy egy vádpontot, fűszerezd ízlés szerint!	47
A karaktergyilkosságok receptje	
4. Módot találni rá	57
A karaktergyilkosság típusai	
5. Fiatalság, bolondság!	85
Témaválasztás a karaktergyilkosságban	
6. Összművészeti fesztivál	115
Eszközrendszer a lejárásban	

7. Régi eszközök új köntösben?	153
Deep fake, post truth, alternatív tények és társaik	
8. Fiasco vortex	165
Hatásmechanizmus és működési elv	
9. Csak semmi politika!	175
Lejáratus az üzleti életben, kultúrában, tudományban és sportban	
10. Karriergyilkosságok	195
Lejáratus a munkahelyen	
11. Amikor a fagyvi visszanyal	209
Kétélú fegyver	
12. Lépéskényszer	219
Védekezési lehetőségek	
13. A jó hírnév védelme	243
Technikák a reputációmenedzsmentre	
14. Personal ReBranding	255
A reputáció újjáépítése	
Köszönetnyilvánítás	269
Bibliográfia	271
Jegyzetek	277
Név- és tárgymutató	295

ELŐSZÓ

Két hegyomlástermetű szumóbirkózó lép a kör alakú küzdőtérre, a dohjóra. A két japán harcos – Daiki és Yamamoto – az ősi rítus szerint egy-egy marék sót hint a földre. Ez a sintu vallásban a megtisztulás jelképe, ám egyúttal megteremti a lélektani összeköttetést a közel ezeréves sportág első pillanatai, valamint a középkori szamuráj világ és a mai, profi televíziós stábok közvetítésére épülő szupertornák között. Yamamoto és Daiki felveszi a küzdőpozíciót, mindketten rettenthetetlenek és feltartóztathatatlannak tűnnek. A közönség soraiban szinte tapintani lehet a feszültséget. A sportág történetének két legsikeresebb versenyzője csap most össze, és végre eldől, az eddig verhetetlennek bizonyuló Yamamoto, vagy a friss erő, az üstökösként feltűnő Daiki lesz a szumó egyeduralmodója. A rituális táncok, ezeréves moz-

dulatsorok bemutatása után nincs más hátra, kezdődhet a küzdelem, amelyről négy éve álmodoznak a sportág szerelmesei.

És elérkezett a pillanat! A bíró (a gjódzsi) végre jelt ad az összecsapásra. A két harcos egymásnak csattan, szikrázik a levegő, többmázsás testek rontanak egymásra. De, mi ez? A fizika minden ismert szabályának ellentmondva Yamamoto magától végigterül a földön. A legutolsó széksorokban is hallani a rettentő puffanást, a harc véget ért, megvan az új király. Yamamoto magába roskadva, értetlenül ül a dohjó padlóján, tűnődve a múlt időn. Egyedül Daiki tudja a könnyen aratott diadal igazi okát, hiszen ő volt az, aki a szent só helyett csúszós szappanmorzsalékot szórt ellenfele lábai elé, ezzel pedig már a küzdelem előtt meghatározta az egyetlen lehetséges kimenetelt.

Csúnya dolog? Kétség sem fér hozzá! Célravezető? Ha nem bukik le Daiki, akkor igen. Kiderült, hogy ki a jobb versenyző? Nem derült ki, nem derülhetett ki. Legalábbis nem abban mérték össze tudásukat a harcosok, ami naggyá tette őket. És persze nem abban, amire a nézők tömegei jegyet vásároltak.

Valahogy ilyennek lehet elképzelni a karaktergyilkosságot is. A győztes stratégia nem a szabályok rigorózus betartására épül, sokkal inkább a pálya vonalának eltérítésére, a szabályok cseppfolyóssá tételére. Ebben a küzdelemben a cél szentesíti az eszközt, és – amint látni fogjuk – az eszközöknek csak a fantázia szab határt. A cél pedig egyértelmű: győzni, bármi áron. Lejáratással, nevetségessé tétellel, megvezetéssel, hamisítással, megfigyeléssel, hiteltelenítéssel. Ha kell, szappanmorzsalékkal. A fair play díjért sohasem volt akkora tülekedés, mint magáért a fődíjért.

A karaktergyilkosság mint módszer ténylegesen egyidős az emberiséggel. Legyen szó uralkodásról, gazdaságról, sportról, tudományról, háborúról és békéről: a vetélkedés mindig magában hordozta és hordozza máig az íratlan szabályok zárójelbe tételét, a nemes küzdelem korántsem elegáns elkerülését, a hátbatámadást. Más kérdés, hogy sokan képesek saját magukat is elgáncsolni, még csak kis rásegítés sem kell szappandarabkákkal, hogy valaki akkorát essen, mint az ólajtó. De az esetek többségében a rivális esélyeit próbálják meg tudatosan és átgondoltan aláásni, akár nemtelen eszközökkel is.

Ne higgyük, hogy a karaktergyilkosság csak a nagyok játéka, ami tőlünk távol, a fejünk felett zajlik. Ha nem is így hívjuk és nem is ennyire része a hétköznapijainknak, de a jelenséggel mi is találkozhatunk, lehetünk szenvedő alanyai, együttérző partnerek, és persze néha elkövetők is. A lejáratás megjelenik munkahelyeken, edzőtermi közösségekben, iskolákban, ahogy mondani szokták: még a legjobb családokban is.

A könyv segít megérteni a karaktergyilkosság eszközrendszerét, hatásmechanizmusát, végigvezet a legizgalmasabb történelmi példákon, felidéz szórakoztató vagy épp szívbemarkoló eseteket, és természetesen igyekszik minél több elkerülési stratégiát, elhárítási módszert is bemutatni, hogy felvértezettek lehessünk az ezerfejű módszer ellen. A kötet záró részében továbbá szó esik arról is, milyen módon lehet újra felépíteni egy karaktert, hogyan építheti újjá valaki a személyes márkáját, ha egyszer már végigvágódott sok ezer szempár előtt a dohájában.

Majomparádé

Kínunkban morbid játékkal szórakoztattuk egymást az egyik ügyfelemmel, akinek a vállalata fennállása legnagyobb válságát élte át. Bármilyen ügyben született döntés, mi azt negatív hangvételű szalagcímstílusban jelentettük be a másiknak. Akár olyan „hatalmas horderejű” eseményeket is, mint hogy lemegyünk a kávézóba, tudtunk úgy fogalmazni, mintha a cég éppen egy újabb égbé kiáltó botránnyal bukott volna le. Némi – nem is olyan sok – gyakorlással olyan tökélyre fejlesztettük ezt a képességet, hogy a különböző lapok és portálok eltérő stílusában is tudtunk leleplező headline-okat írni – akár a mosdóba menésről vagy az ebédrendelésről.

Ennek az ártatlan és tragikomikus önszórakoztatásnak volt azonban több tanulsága is. Ami kézenfekvő: minden információ, bármely esemény vagy akármilyen megnyilatkozás kifordítható, az eredeti szándékokkal homlokegyenesen ellentétesen tálalható. Egy másik következtetés viszont talán kevésbé szúr szemet. Mégpedig az, hogy mi tudjuk legjobban – és szerencsés esetben egyedül – azt, hogy minket mivel lehetne támadni. Ha más nem is, mi pontosan tudjuk, hol van az Achilles-sarkunk, hol és mivel vagyunk sebezhetőek. Híresnek kell hozzá lenni? Szó sincs róla. Igaz, a hírérték függ az ismertségtől, de mindnyájunknak megvan az a szűkebb vagy tágabb köre, amelyen belül érzékeny lehet valamilyen stikli, kínos szituáció kitudódása. „Nem dobja vissza a méreten aluli halakat a szabad idejében pecázgató

banki tisztviselő.” „Nem hagyott névjegyet a meghúzott kocsi szélvédőjén az ügyetlenül parkoló fodrász.” „Rendszeresen a műanyag kukába dobja a papírszemetét a szórakozott gépészmérnök.” Nem valószínű, hogy ezekből lennének a legütősebb szalagcímek, de talán megvilágítják, mire gondolok, amikor azt állítom: mindnyájan tudunk sorolni a saját életünkből olyan momentumokat, amelyekre finoman szólva sem vagyunk büszkék. Sőt örülünk, hogy csak mi, vagy a legmegbízhatóbb barátaink ismerik ezeket a titkokat.

Minél nagyobb persze valakinek az ismertsége, annál nagyobb a tét, és már a kisebb súlyú ügyek is bombaként tudnak robbanni. De a karaktergyilkosság, a lejáratás sajnos (vagy szerencsére) korántsem csak a celebek, a politikusok, az ismert sportolók, a művészek vagy a tudósok problémája, hanem valamennyiünké: aki dolgozik vagy nem, boltba vagy szórakozni jár, családja van, jelen van a közösségi médiában, aki egészséges, aki beteg, aki felelős beosztásban van, vagy felelőtlen. Nagyon hasonlóan tudunk felsóhajtani mindannyian: de jó, hogy ezt nem tudja senki...

„Ha majmot rejtegetsz a paplanod alatt, moco rogni fog és kidudorodik.” A dél-afrikai közmondás, igen bölcsen, utal arra, hogy nem komfortos érzés folyamatosan a lebukástól rettegni, márpedig, ha egy nagyon izgága majom rejtőzik a paplan alatt, az bizony egy idő után szembetűnő lesz. A Beatles ugyanezt így fogalmazta meg egy halhatatlan dalszövegében: Everybody's Got Something to Hide (Except Me and My Monkey).¹ Szóval

érdemes óvatosan bánni a majmokkal, és legfőképpen tisztában lenni azzal, hogy ki vagyunk szolgáltatva nekik, ha rejtegetni próbáljuk.

Szerencsére ebből a felismerésből is levonhatók tanulságok. Egyfelől érdemes tisztában lenni a kockázatokkal, a személyes hírnevünket – bármilyen szűk körben is – veszélyeztető apróságokkal. Akár kisebb, akár nagyobb jelentőségű döntés előtt állunk, gondoljuk át, jár-e, járhat-e reputációs kihívással. Lehet-e „baj” belőle. Egyszerűbb gyorsan megírni az irodalomleckét a gyerek helyett – de árthat-e neki vagy nekünk? Nyilván „senki nem kér számlát” az asztalostól, mert úgy olcsóbb mindenkinek – de helytelen és veszélyes eljárás. Be van jelentve a bejárónőnk, vagy csak „egy kedves néni, aki szeret nálunk lenni és olyankor kedvére törölgethet”? Belefér egy pofa sör, ha csak a közelbe kell elgurulni a kocsival utána? Az adóbevallásunk tartalmáért tűzbe tesszük a kezünket?

Az ennél is fontosabb tanulságot pedig egy újságírói aranyköpés sűriti remekül össze: ha szeretnéd elkerülni, hogy olyan fotó jelenjen meg rólad, amelyen éjszaka, részegen, meztelenül, egy köztéri szökőkútban fürdőzöl, akkor azt a legkönnyebben úgy érheted el, ha nem fürdesz éjszaka, részegen, meztelenül, köztéri szökőkútban. Minden más megoldás ennél csak bonyolultabb lehet, vagyis „kidudorodik”.

A következő oldalakon kiderül, hogyan működik a karaktergyilkosság, és mi a teendő, ha bekövetkezik. Ugyanakkor fontos leszögezni azt is, hogy ebben a kötetben nem teszek igazságot, és nem elemzem az esetek morális vetületeit, sem az elkövetők

szándékait, ahogyan az áldozatok esetében sem vizsgálom majd, hogy az illető rászolgált-e a sorsára, elkövette-e azt, amivel vádolták, tilalmas dolgot cselekedett-e. Az elkövetők, ahogyan az áldozatok is, egyaránt lehetnek jók és rosszak, állhatnak az olvasó ízléséhez és szívéhez közel, vagy attól akár kontinensnyi távolságra. Szerzőként a karaktergyilkosság mint kommunikációs műfaj érdekel, ennek hatásmechanizmusát, fajtáit és emblematikus alapeseteit tárgyalja a könyv – az értékítélet pedig az olvasóra marad.

NEVEZZÜK NEVÉN!

MIT HÍVUNK KARAKTERGYILKOSSÁGNAK?

Emberszabású majom, pojáca, gyáva, iszákos, utálatos, ördög, vámpír, reménytelen, tudatlan, tragédiákból gúnyt űző, érzéketlen, gazfickó, elmebeteg, gyilkos, néger, törvényen felül álló, esküszegő, rabló, dúvad, áruló, bitorló, közönséges, nyápic. Vajon kinek a jellemzésére született ez a frappáns szószedet? Nem gondolnánk, de Abraham Lincolnról, az Amerikai Egyesült Államok egyik legjelentősebb elnökéről írták, mondták ezeket a kortársai.¹ A távíró feltalálója, Samuel Morse például az elnököt egyenesen olyan gyenge, tétovázó, analfabéta emberként jellemezte, akinek nincs is agya.² Természetesen köztudott, hogy Lincoln egyike annak a négy amerikai elnöknek, akiknek nem csak a karakterét gyilkolták meg. Ami azt illeti, ő volt az első a sorban, akit hivatali ideje alatt ért halálos merénylet.³ Ez is jól mutatja, hogy a megbecsülés ritkán általános, mindenkinek lehetnek ellenlábasai,

bukására várók, áskálódók, méltatlankodók, akik nem fukarodnak, ha vaskos jelzőkkel kell illetni az ellenségüket.

„Aki hegytetőre áll, azt fújja a szél” – tartja a székely bölcsesség, és való igaz, hogy aki magas tisztséget tölt be, vagy akár influenszerként kerül a figyelem homlokterébe, több támadásra számíthat, mint azok, akik radar alatt repülnek, kevésbé feltűnő életet élnek. Gondolhatjuk persze, hogy a támadások és gúnyolódások kéz a kézben járnak a hírnévvel. De a helyzet sajnos az, hogy karaktergyilkosságnak bármelyikünk áldozatául eshet, függetlenül a betöltött tisztségektől, a társadalmi vagy egyéb hierarchiában elfoglalt helytől. Sőt: ahogy később látni fogjuk, még életben sem kell lenni ahhoz, hogy valaki céltáblává váljon. (Igaz, ebben az esetben legalább a frusztrációt el lehet kerülni.)

A kifejezés nagyon sokszor megjelenik a közbeszédben, blogokon, cikkekben, nyilatkozatokban, miközben nincsen szakmai konszenzus a fogalom magyar nyelvű definíciójáról. Jóllehet magát az eljárást évezredek óta rendszeresen alkalmazzák az emberi civilizációban, bármilyen szintű társadalmi szerveződésekben, kommunikációs területként viszonylag új, és meglepően kevésbé kutatott a karaktergyilkosság. Nemigen szokott eszünkbe jutni, de már a tízparancsolat szükségesnek tartotta foglalkozni a témával – „Ne hazudj!”, „Más becsületében kárt ne tégy!” –, és Jézus Krisztus is felhívta a figyelmet mások becsületének megóvására, a karaktergyilkosságot akár a tényleges gyilkossággal egyenértékű bűnnek tartva.⁴

Ezekből is látható, hogy a problémakör milyen régóta kísér(t)i az emberiséget. Ugyanakkor ebben a formában hét év-